

VAIČAIČIO ELEGIJOS

Z. KUZMICKIS

Elegijos Vaičiaičio kūryboje užima ypatingą vietą. Tame literatūros žanre poetas parodė savo poetinę jėgą, užimdamas tuo būdu ir vieną pirmųjų vietų XIX amžiaus pabaigos lietuvių literatūroje.

Dvi pagrindinės priežastys nulėmė Vaičiaičio elegijų pobūdį: ano meto visuomeninis gyvenimas ir poeto asmenybė.

Feodalizmas buvo uždėjęs Lietuvos baudžiauninkams nepakeliamą jungą. Tai atsiliepė ir liaudies kūryboje, ypač tautosakoje — graudžioje, kupinoje aimanos ir nusiskundimų. XIX amžiaus pabaigoje, kai gyveno Vaičaitis, tiesa, baudžiava buvo jau panaikinta, bet ekonominė ir politinė daugumos valstiečių padėtis nedaug tebuvo pagerėjusi. Feodalizmą pakeitęs kapitalizmas uždėjo valstiečių masėms naują jungą. Lietuvių valstiečių tautosakoje tebeaidėjo ta pati nusiminimo gaida:

Vargely buvau,
Varge užaugau, —
Apverkti mano
Visi takeliai...¹

Vaičaitis savo akimis matė tą vargelių, kuris carinėje santvarkoje buvo betarpiškai susijęs su išnaudotojiška kylančio kapitalizmo sistema, tad neuostabu, kad eleginis kūrybos tonas buvo ir jį pagavęs.

Eleginėmis nuotaikomis kūrė nemaža ir ankstesnių lietuvių poetų. Tų nuotaikų yra XIX amžiaus pradžios poeto D. Poškos (1760—1831) kūryboje. Patsai būdamas dvarininkas, jis atkūrė teisingą baudžiauninkų gyvenimo vaizdą, įdėjęs į jų lūpas aimaną:

Mano sočulių, vargų nieks nereg, negirdi:
Viešpatj, kurs yr dangių, visi šaukiam dievu,
O ciesorių karalių vadiname tėvu, —
Pirms did aukštai, o antras did toli gyvena,
Dėl to nedaein verksmai muziko nė vieno,
Dėl to anie nežino mūsų naudojimų
Ir baisiausioj nelaisvėj sunkių kentėjimų.²

Elegiškai Poška vaizduoja sunkią baudžianinę Lietuvos valstiečių padėtį, kuriai palengvinti nematė kelio.

Eleginio tono galima rasti ir A. Strazdo (1763—1833) kūryboje. Užjausdamas Lietuvos baudžiauninką, Strazdas stengėsi jį kiek galėdamas

¹ Lietuvių tautosakos rinktinė, 1954, p. 163.

² D. Poška, Raštai, Vilnius, 1959, p. 17.

linksmiau nuteikti, tačiau neišvengė sunkaus kartėlio ir, širdį suspaustas, ne kartą sušukdavo elegiškai, kaip, pavyzdžiui, „Giesmėje apie siratas“:

Aš vienas biednas nedalioj,
Sunkioj pražuvęs nevalioj¹.

Dar daugiau eleginės nuotaikos parodo A. Vienažindys (1841—1892), apie kurį B. Pranskus rašo: „Po nesėkmingo 1863 m. sukilimo valstiečių masės buvo pakrikusios, caro valdžios demoralizuojamos. A. Vienažindys nematė geresnės ateities prošvaisčių. Dėl to jautraus poeto kūryboje nusikamba pesimizmo, bejėgiškumo gaida, pasigirsta aimanavimai bei nusi-skundimai, kuriuos stiprino asmeniškų kančios“². Tokių aimanavimų žymu ir eilėraštyje „Ilgu ilgu man ant svieto“, kur poetas sako:

Ilgu man per visas dienas!
Jau taip amžius reiks skurdint.
Visur esmu vienut vienas,
Nieks nebgal man nuramint!³

Eleginių nuotaikų galima pastebėti A. Baranausko ir kitų lietuvių poetų eilėraščiuose. Jų randame net ir Maironio (1862—1932) lyrikoje, labiausiai ten, kur jis gilinasi į savo paties pergyvenimus, kaip, pavyzdžiui:

Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenuramins širdis troškimų;
Dvasia ko ieško, kas atspės,
Kai skęsta ji tarp atminimų!⁴

Tokio liūdesio ir nerimo buvo nemaža ir Vaičiaičio elegijose. Tačiau P. Vaičiaičio eleginės nuotaikos turi daugiau visuomeninį pobūdį, siejasi su lietuvių valstiečių gyvenimu.

Kilęs iš vidutinių valstiečių, Vaičaitis reiškė jų lūkesčius, viltis ir potroškius, jų bėdas ir vargus. Poetas nuostabiai taikliai pavaizdavo valstiečių gyvenimą, jų klaidžiojimus ir siekimus. Jo meto valstietijos masės dar nebuvo atsikračiusios patriarchalinių tradicijų, jos buvo tokios, kokias jas vaizdavo V. I. Leninas savo straipsnyje „Levas Tolstojus kaip Rusijos revoliucijos veidrodis“, kur jis, be ko kita, rašė: „...valstietija, siekdama naujų bendrojo gyvenimo formų, labai nesąmoningai, patriarchališkai, šventeiviškai žiūrėjo į tai, koks turi būti tas bendrasis gyvenimas, kokia kova reikia išsikovoti laisvę, kokie gali būti jos vadovai šioje kovoje, kaip žiūri į valstiečių revoliucijos interesus buržuazija ir buržuazinė inteligentija, kodėl yra būtina prievarta nuversti carinę valdžią dvarininkų žemėvaldai panaikinti. Visas valstietijos gyvenimas išmokė juos neapkęsti pono ir valdininko, bet neišmokė ir negalėjo išmokyti, kur ieškoti atsakymo į visus šiuos klausimus. Mūsų revoliucijoje mažesnioji valstietijos dalis iš tikrųjų kovojo, bent kiek susiorganizuodama šiam tikslui, ir visai nedidelė dalis kilo su ginklu rankose naikinti savo priešų, naikinti caro tarnų ir dvarininkų gynėjų. Didesnioji dalis valstietijos verkė ir meldėsi, rezonieravo ir svajojo, rašė prašymus ir siuntinėjo „prašytojus“⁵.

Su tokiais valstiečiais buvo sutapęs ir Vaičaitis, pajungęs jų buičiai ir siekimams savo etinius, politinius, nacionalinius ir moralinius aspektus.

Tiesa, Vaičaitis nenuėjo su tais savo laikotarpio inteligentais, kurie kovojo už stambios kaimo buržuazijos interesus ir taikstėsi su carizmu. Vai-

¹ A. Strazdas, Raštai, Vilnius, 1957, p. 26.

² A. Vienažindys, Ilgu ilgu man ant svieto, Vilnius, 1958, p. 14.

³ Ten pat, p. 87.

⁴ Maironis, Pavasario balsai, Vilnius, 1958, p. 39.

⁵ V. I. Leninas, Raštai, t. 15, Vilnius, 1952, p. 184.

čaitis nuėjo su tais Lietuvos inteligentais, kuriuos buvo paveikusias demokratinės idėjos ir kurie reiškė plačiųjų liaudies masių siekimus ir nuotaikas¹. Tačiau, kita vertus, Vaičaitis dar buvo tolimas revoliuciniam judėjimui ir socializmui. Todėl jo kūryboje yra prieštaravimų, vedusių į aklavietę ir nuteikusių poetą pesimistiškai. Visos tos nuotaikos atsispindi ir Vaičaičio elegijose.

Elegijas jis rašė 1896—1897 ir 1900—1901 metais. Tai buvo didžiausios depresijos laikotarpiai poeto gyvenime. 1896 metais Vaičaitis, piktuoju atsiskyres su tėvu, kuris buvo pilnas pagiežos atsakiusiam būti kunigu sūnui, ir patekęs pirmą kartą į svetimą miestą, toli nuo gimtinės, žinoma, negalėjo būti nusiteikęs optimistiškai. Jeigu prie to dar pridėsime skurdų būtinių poeto gyvenimą, tėvui atsakius jį remti materialškai, tai bus visai aišku, kokios nuotaikos lydėjo tą pirmųjų metų poeto gyvenimą Peterburge. Reikia taip pat atsiminti, kad Vaičaitis pirmąsias 1895/6 mokslo metų vasaros atostogas praleido tame pačiame Peterburge, nenuvažiavęs pasilsėti fiziškai ir morališkai į namus. Visa tai daro suprantamą jo 1896 m. elegijos „Pūskit, vėjai, pūskit, šiaurūs“ nuotaiką ir skaudžią aimaną. Žinoma, ne vien individualiniai motyvai lėmė tos elegijos nuotaiką. Daug čia, kaip matysime, reiškė ir visuomeniniai jausmai.

Kas būdinga tai elegijai? Pirmiausia — klaidi atskiruma, vienišo poeto kančios. Jaunuolis, vos 20 metų baigęs, papratęs prie savųjų žmonių, prie savos gamtos, tragiškai traktavo susidariusią padėtį: visų apleistas, nusilpęs, nuskuręs, nusikamavęs nuo darbo ir įvairių rūpesčių, pats vienas svetimame krašte. Galima įsivaizduoti, kokių sunkių minčių ateidavo jaunam poetui į galvą. Gyvendamas Peterburge, jis kreipiasi į šaltus šiaurės vėjus, kad jam išblaškytų tas kančias, kurias jis kentėjo:

Pūskit, vėjai, pūskit, šiaurūs!
Pūskite be paliovos!
Ir išpūskit, vėtros žiaurios,
Kančią iš jaunos galvos².

Poetas skundžiasi. Jis jaučiasi turįs teisę, būdamas jaunas, į džiaugsmą, šviesų gyvenimą. Tuo tarpu gyvenimas jam buvo taip susiklojęs, kad jį užgriuvo vienos nelaimės: paaštrėję santykiai su namais, materialinis skurdas, darbas ir nuovargis, paguodos ir moralinės paramos trūkumas. . . Ir poetas, vargų ir nelaimių prislėgtas, sušunka:

Ko aš laukiu? Ko aš augu?
Kam nešioti tuos skausmus?
Kodėl nēr ant svieto draugo,
Kurs suprastų tuos jausmus?³

Poetas nusivylęs. Bet tame nusivylime glūdi ne tik jo asmens nelaimės: čia numanu, kad visa tai vyksta XIX amžiaus gale, kai visuomenės gyvenimo priešingumų buvo daug, kai pati Lietuvos socialdemokratija buvo suskilusi į revoliucinę, marksistinę ir oportunistinę, nacionalistinę ir kai prieš demokratiją stėjo anais metais labai stipri ir įtakinga klerikalinė reakcija⁴.

Poetas stovėjo kryžkelėje. Iš vienos pusės, asmeninis nusivylimas, atskiruma nuteikė jį rezignuojamai (poetas net galvoja apie mirtį), bet iš

¹ Zr. V. Kubilius, Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 m., „Literatūra ir kalba“, t. 3, p. 121.

² P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 17. Visos čia duodamos Vaičaičio poezijos citatos imamos iš šio leidinio.

³ Ten pat.

⁴ Zr. Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Lietuvos TSR istorija, t. I., Vilnius, 1958, p. 197—205.

antros — elegijos potekstėje jaučiamas noras išbristi iš susidariusio užburto rato. Šią nuotaiką poetas išreiškė emocinga trochėjine melodika, kurią stiprina visa eilė apostrofinių sušukimų ir retorinių klausimų.

Tuo maždaug laikotarpiu poetas sukuria ir savo rezignuojamai religines elegijas: „Kada nelaimių, rūpesčių nagai“ ir „Kaip man diena su vargais jau praėjus“. Čia, tariant Lenino žodžiais, pasakytais apie rusų valstietiją, poetas drauge su savo „didžiąja valstiečių dalimi verkia ir meldžiasi“¹.

Abi šios elegijos buvo sukurtos didžiausio nusiminimo valandomis, kai poetas, paklydęs gyvenimo vieškeliuose, pasidavė religinei mistikai, stengdamasis joje rasti sau paguodos. Visiškas liūdesys, jėgų išsekimas, klaidus „memento mori“ lydi šias elegijas. Poetas, atsisakydamas visuomeninės kovos, paskęsta misticizmo bangose.

Kurios architektoninės formos įpavidalina šiuo atveju poeto nuotaikas? Iš ko jis bus pasimokęs formos lankstumo? Yra tai Lermontovo goda „Когда волнуется желтеющая нива“ ir Maironio „Malda“ — „Kad širdį tau skausmas, kaip peiliais, suspaus“. Lermontovo godos jambas ir sintaksinis periodas aiškiai ataidi Vaičičiaus elegijoje „Kada nelaimių, rūpesčių nagai“; Maironio amfibrachis bus atsiliepęs elegijoje „Kaip man diena su vargais jau praėjus“, o jo asketinės rezignacijos idėja — abiejose elegijose.

Tos dvi poeto elegijos reiškia, tariant B. Pranskus žodžiais, silpnąją P. Vaičičiaus realizmo pusę: „tai poeto teigiamųjų idealų miglotumas, nematymas aiškios, nuoseklios išeilios iš socialinės ir nacionalinės priespaudos, skurdo, neteisybės, tamsos. Nerasdamas tos išeities tikrovėje, P. Vaičiaitis ir savo realistinėje poezijoje kryo į sentimentalius dūsavimus bei nusiskundimus, ašarojimą, desperaciją ir net mistiką“².

Jau kitokio tono randame 1897 m. Vaičičiaus elegijose, kur poetas savo asmens nuotaikas labiau švelnina gamtos ir visuomenės fone. Vaičiaitis čia pasirodo kaip tikras valstiečių sūnus, jų užtarėjas ir kovotojas dėl jų teisių.

Perėjimą į naująją elegijos idėjinę prasmę ir formą parodo eilėraštis „Oi, paliaukit, rugužėliai“, kuriame poetas savo asmens skausmus išgieda gamtos ir dirbančiųjų valstiečių fone.

Labai vaizdingai ir realistiškai šioje elegijoje pavaizduota Lietuvos valstiečių rugiapiūtė. Graži vasaros diena primena skaitytojui poeto eilėrašį „Yra šalis“, kuriame raudona gija eina tas pats darbo motyvas. Pui kiame gamtos fone prakaituoja piovėjai, trumpindami sau darbą dainomis, kurios yra liūdnos, kaip patsai piovėjų gyvenimas, ir kuriomis piovėjai skundžiasi, kad tokie platūs esą jų darbo dirvonai. Ir tik viena užuomina — kad tuos rugelius susivėš laimingas, linksmas „gaspadorius“ — leidžia manyti, kas yra toji dirbančioji talka: tai kaimo varguomenė, dažniausiai dirbančioji buržuazėjančiai valstietijos daliai. Potekstėje aidai kaimo varguomenės išnaudojimo idėja, taip aiškiai suprantama XIX amžiaus pa baigos susidariusių ekonominių kaimo valstietijos santykių fone.

Tačiau individualinis poeto pradmuo šioje elegijoje tebėra gyvas. Apostrofoje į „rugužėlius“ poetas išveda paralelę tarp rugiapiūtės dainuojančių „piovikėlių“ dainos bei pačių „rugužėlių“ ir tarp savęs bei savo minčių — „mįslių“. Pirmosiomis dviem paralelėmis išvedama analogija tarp piovėjų ir jų dainos iš vienos pusės ir poeto minčių ir jausmų iš antros. Abiem atvejais iškyla visiškas panašumas, darnumas. Trečiojoje strofoje sukurta nupiautųjų rugių ir poeto minčių paralelė: šiuo atveju analogija skaudi, nes poetas rugių kritimą po dalgiu lygina su savo mintimis, kurios netrukus taip pat nutilsiančios. . .

Ketvirtojoje ir penktojoje strofose piešiama antitezė: linksmai piovėjų nuotaikai poetas priešpastato savo priešmintinę nuotaiką.

¹ V. I. Leninas, Raštai, Vilnius, t. 15, p. 184.

² B. Pranskus, Lietuvių literatūros gretose, Vilnius, 1959, p. 234.

Paskutiniojoje strofoje pavaizduotas elegijos finalas. Paralelė čia piešiama pilna tragiško kontrasto:

Rugelius parvėš laimingas,
Linksmas namų gaspadorius:
Kūnas mano nelaimingas
Tąsyk ant juodų bus morų¹.

Apskritai kalbant, poetas šioje elegijoje pajunta gyvenimo kitimo dėsninumą. Jis parodo skaitytojui nuolatinį gyvenimo vaizdą: nepailstamą žmonių triūsą gamtos prieglobstyje. Visuomenė visada pasilieka gyva ir tik pavieniai asmenys yra laikini praeiviai. Vaičaitis jaučiasi esąs vienas iš pirmųjų, kuris, negailestingo likimo parmestas, krinta kaip rugių varpa, atkirstas nuo visuomenės, nuo artimųjų, su kuriais jam taip sunku skirtis. Socialinis motyvas labai gyvas šioje elegijoje, kur atsispindi socialinė XIX amžiaus pabaigos Lietuvos valstiečių padėtis.

Panašiais motyvais pagrįstas ir elegiškai užbaigiamas eilėraštis „Jau vagą po vagai“, kurio lyrinis herojus — jaunas Lietuvos valstietis Jonelis. Poetas visų pirma jį charakterizuoja darbu gimtojoje dirvoje, kuris yra ekonominės gerovės garantija. Jonelis grožisi savo darbu ir tikisi sulaukusių teisės į laimę ir džiaugsmą:

Matyti galėsiu
Sviežųjų rugių
Ir džiaugtis galėsiu
Kaip šimtas drugių².

Ta mintimi guodinas, Jonelis svajoja apie gražią ateitį. Besvajodamas jis prisimena mylimą Onutę, kuriai ruošiasi ką nors nupirkti dovanų.

Tokia eleginė guodžiamą momento gradacija, kuri kildama staiga patetiškai lūžta — ir majoriniai tonai virsta minoriniais.

Savo vidine nuotaika toji elegija primena graikiškuosius moiros motyvus: ilgas žmogaus kovų ir vargų kelias netikėtai suka į pakalnę, į tragišką žūtį.

Šitokia tragiška padėtis Lietuvos valstiečiams, ypačiai mažažemiams, susidarydavo neretai. Iš vienos pusės, bendra kapitalistinės santvarkos priespauda, o iš antros, — įvairios gamtinės nelaimės — audros, sausros, krušos, lietūs ir t. t. — privertė valstiečius net steigtis vadinamuosius grūdų magazinus nederlingų metų ar badmečio atvejui. Tokia ekonominė smulkios valstietijos padėtis labai gyvai atsispindi ir šioje elegijoje.

Taigi eleginis šio eilėraščio pagrindas gyvai atskleidžia sunkią XIX amžiaus pabaigos Lietuvos valstiečių padėtį. Eleginėje pabaigoje jaučiasi graudus valstiečio skundas, nusivylus kapitalistinėje santvarkoje savo sunkia ekonomine padėtimi. Tasai skundas — tai protestas, tai siekimas geresnės ateities.

Būdinga, kad eilėraščiui „Jau vagą po vagai“ Vaičaitis pritaikė ir liaudies toninį eiliavimą, kuris geriausiai tinka šiai tikrai valstietiškai elegijai. Elegijos kalba ir stilius irgi labai paprasti, vaizdingi ir aiškūs, liaudiški.

Savo 1897 m. elegijoje „Geltonas lapas susitraukęs“ Vaičaitis jaučiasi vienišas ir praveda paralelę tarp lapo ir žmogaus. Tuo žmogum visų pirma savaime darosi patsai autorius, atitrūkęs tuo metu nuo gimtinės ir blaškomas gyvenimo vėjų. Netrukus prabėgs siekimų ir lūkesčių metai, ir gal pačiame darbo įkarštyje teks nutraukti gyvenimo siūlą:

¹ P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 37.

² Ten pat, p. 33.

Trumpasis gyvio tas bujojims,
Vaisingų darymas darbų —
Prapuls, kaip vėjo laps nešiojams,
Prie rudenio pirmų šalnų¹.

Betgi elegijos potekstė yra platesnė ir kelia gilesnių visuomeninių minčių. XIX amžiaus pabaiga buvo tas metas, kai „didžmarij plačios žmonijos“ „vėtros pūtė baisingos“, kai šviesesnė ir laisvesnė mintis buvo slopinama ir izoliuojama ištrėmime ar kalėjime. Lietuvos kaimas, jos valstiečiai, buvo tuo metu tie „laisvūnai, ištrėmieji jūrės gilumoj“.

Elegijos nuotaika ilgesinga: jauti poeto nepasitenkinimą žiauria dabartimi, jauti panieką jai, nes ji lemia laisvės ir teisybės ieškotojams vienišumą ir apmaudą. Liūdna darosi besvajojant apie žmonijos laimę, į kurią kelias toks sunkus ir tolimas.

Sios elegijos nuotaika gimininga Lermontovo godoms — tokioms, kaip „Burės“, „Lapelis“, „Palestinos šakelė“. Tas pats protestas prieš carinės reakcijos sukaustytą visuomenę, tas pats troškimas laisvės ir teisybės, tas pats geresnės ateities ilgesys. Toji idėjinė linija nušvinta tomis pat spalvomis — ta pačia melodika, ritmika, tuo pačiu keturpėdžiu jambu. Ypač artima toji ritmika Lermontovo eilėraščiui „Palestinos šakelė“ su jos idėjiškai pabrėžtu klausimu.

Vaičaitis savaip papildoma atitrūkusio lapelio likimo idėja: jis graudenasis dėl trumpo žmogaus gyvenimo, kurio neužtenka pasiimtiems žygiams įvykdyti. Kas plačiau užsimoja savo veikla, tas, susidūręs su žiauria tikrove, suklumpa pačiame darbo vidurkelyje. Ir dažnai veltui nueina visos jo pastangos:

Neatgaivins rasa rytinė,
Nė gaujos saulės spindulių,
Ir valanda jau paskutinė
Ateis su pirmu vėjeliu².

Konkretus veiklesnių lietuvių gyvenimas ir jų likimas tai patvirtina: patvirtina V. Kudirka, patvirtina J. Mačys-Kėkštas ir kiti. Gal ryškesnis už kitus jų tarpe patsai Vaičaitis, kuris pačioje savo užsimotų darbų užuomazgoje „kaip laps suvytęs, stojos tuo“.

Sia elegija, kaip beveik visa savo kūryba, Vaičaitis eina į plačias liaudies mases. Elegijos potekstėje lengva atpažinti poetą, šaukiantį liaudį į darbą — į darbą organizuotą, nukreiptą prieš išnaudotojus, kuriantį darbo masėms laimingą ateitį. Šitas motyvas padaro Vaičaičio kūrybą ekspresyvią, kovingą, ieškančią teisybės ir teisingo atpildo žmogui už jo nuoširdų darbą.

„Geltono lapo“ elegijoje eina raudona gija liūdna neišvengiamos mirties mintis, tačiau tai minčiai priešpastatomas žmonių masių laimės motyvas, kuris įtikinamai šaukia į naudingą visuomenei darbą. To darbo plotmėje išryškėja žmogaus gyvenimo prasmės problema.

Išsiveržęs iš siauro individualizmo į platesnį visuomeniškumą akiračius, Vaičaitis tuo pačiu sumažino savo vidinį prieštarumą. Poetas ieškojo atramos šviesiuose, kupinuose darbo ir ryžtingumo pavyzdžiuose. Tokių pavyzdžių tarpe buvo Nekrasovas, jo šviesi, demokratinė kūryba. Vaičaičio elegijos gyvai pritampa prie jo humaniškos, aukštais idealais pagrįstos kūrybos.

Kalbant apie Vaičaičio elegiją „Jau pajėgos mažinas“, savaime matyti poetų vidinio atitikimo momentas, gyvai iškilęs bendrojoje jų priešmirtinėje giesmėje — Nekrasovo parašytoje 1861 metais ir Vaičaičio atkurtoje 1897 metais.

¹ P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 44.

² Ten pat, p. 43.

Abiejų poetų tėvynės, atskirtos 36-rių metų laikotarpiu, maža kuo tesiskyrė. Ir ten, ir čia siautėja ta pati carinė reakcija, užgniaužusi bet kurį pažangesnės minties pasireiškimą ir uždėjusi sunkų jungą kaimo ir miesto darbo žmonėms. Galima sakyti, kad abu poetai turėjo dirbti ir galėjo rodytis platesnėms masėms tik aplinkiniais keliais. Didis troškimas prasišverbia pro tą slogią atmosferą, troškimas išvesti prispaustą darbo žmogų į laisvesnį gyvenimą ir sumažinti jo materialinį ir dvasinį skurdą skamba abiejų poetų elegijose.

Nors tos elegijos yra labai artimos savo turiniu ir idėja, bet kiekviena iš jų vysto savo mintis ir jausmus savaip. Nekrasovas kalba ramesniu tonu, išvesdamas aikštėn sėjantį artoją, kuris mato netolimą giedrą. Vaičaitis pasiekia didelio lyrinio patoso visa eile retorinių klausimų. Jo vaizduotėje skamba laisvės daina, kurią traukia laimėję laisvę „ant išartos tėvynės krūtinės“ jos vaikai. Nekrasovas savo godas išreiškia elegijoje tripdžiu anapestu, o Vaičaitis — keturpėdžiu amfibrachiu.

Abu poetus artino ir jų pakirstos fizinės jėgos, grasinusios jiems greita mirtimi. Bet nors abu poetai jau žiūrėjo mirčiai į akis, juodviem rūpėjo liaudies gyvenimas, jos ateitis. Poetai rezignuoja — susitaiko su greitos mirties neišvengiamumu, bet nesusitaiko su liaudies skriaudomis — su tomis jos opomis, kurios veda į ekonominį ir dvasinį skurdą.

Vaičaičio elegiją sudaro trys posmai. Pirmajame poetas vaizduoja savo priešmirtinę nuotaiką — vaizduoja ramiai, kantriai kentėdamas priešmirtines kančias:

Jau pajėgos mažinas; vystu, kaip lapas;
Jau protas leinesnis, šaltesnė širdis,
Ir greitai slogins mane amžinas kapas,
Ir plaus mane užmaršos greitai vilnis¹.

Ir staiga — neramus, pribrendęs didelio visuomeniško kartėlio sielos išsiveržimas:

Bet geisčiau žinoti labai aš širdingai,
Ar bus nors toliau tau, tėvyne, geriau?²

Tai antrasis karšto šaukimo posmas. Trečiajame posme poetas kalba apie visišką liaudies laisvę — „liuosybę“. Tai pagrindinis tikslas, kurio siekia poetas. Toje nežinomojoje ateityje jis nori išlikti gyvas drauge su kitais „bočiais žilaisiais“ savo palikuonių atminimuose.

Šią elegiją žymi nesulaikomas poeto veržimasis į laisvą liaudies gyvenimą ir drauge glaudus poeto sutapimas su liaudimi — jo demokratiškumas.

V. Zdanovas, įvadiniame straipsnyje rašydamas apie Nekrasovą, pasakė: „Rusų valstietijos svajonės ir siekimai, jos neapykanta engėjams ir tikėjimas šviesia ateitimi buvo Nekrasovo poezijos penas, padaręs ją artimą ir suprantamą plačiausioms masėms“³.

Tie žodžiai tinka ir Vaičaičio elegijoms. Vaičaičio lūpomis kalbėjo lietuvių valstietija, dar politiškai neorganizuota, bet aiškiai siekianti teisybės ir visuotinio gėrio.

1900—1901 metai — XX amžiaus aušra ir drauge Vaičaičio saulėlydžio metai. Nedaug jo pragyventa, o kiek daug išgyventa! Didelę gyvenimo kovą kovojo poetas — nuoširdžią ir sunkią, tačiau būdingą klaidžiojimais: širdies daug, norų daug, bet kelias klaidingas. Vaičaitis nuoširdžiai geidė išsivadavimo prispaustiesiems ir engiamiems darbo žmonėms, tačiau jis klaidžiojo aplinkiniais keliais, nepasukęs į vienintelį tikrąjį kelią — kelią, einantį išvien su darbininkų klase, su jos organizatoriais ir vadais. Ne-

¹ P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 22.

² Ten pat.

³ Н. А. Некрасов, Собрание сочинений в трех томах, т. 1, Москва, 1953, стр. 5.

nuostabu, kad, nuėjęs ne tais keliais, Vaiėaitis pasijuto nusivylės ir nepasiekęs savo siekimų, savo idealų.

1900 metais jis sukūrė savo elegiją „Norėjau aš deimanto grūdus pagriebti“, kurioje atspindi poeto kartėlis, tas jo vingiuotasis kelias į nepasiekiamą jam idealą.

Elegija kupina gilaus lyrizmo, betarpiškai plaukiančio iš merdinčios poeto krūtinės. Visiška, atrodo, rezignacija gyvenimui, tik vienintelis didis troškimas: kad tik tėvynei, kad mylimai liaudžiai būtų geriau. Elegijos tik trys posmai, bet visa ji dvelkia giliu patriotizmu ir meile liaudžiai.

Pirmajame posme poetas kalba apie savo asmens laimę, apie savo svajones — „deimanto grūdus“, tikrovėje pavirtusius rasa. Svajotoji laimė pasiliko nepasiekta.

Antrasis elegijos posmas ištiesai skirtas visuomenės veiklai — „darbu doringam, darbui svarbiausiam“. Poetas sakosi norėjęs išjudinti visą kovotojų armiją į tą „svarbiausiąjį darbą“. Tačiau ir šiuo atveju jis apsisvylė: nerado to entuziazmo ir pasiryžimo kituose, kurį patsai jautė savyje.

Ir tik trečiajame posme poetas intuityviai prieina pagrindinę išvadą:

O visgi šiandieną dar mislys man mena,
Kad svieto žmonelių širdies vidury
Gražiausi jausmai, supratimai gyvena,
Kaip brangūs žemčiūgai giliam vandenį¹.

Elegija sukurta glaustai, įprasminant kiekvieną žodį. Todėl ir pavartotos joje metaforos turi gilios prasmės. Jos darosi dar reikšmingesnės pavartotos antitezėse, kurios yra elegijos kompozicijos pagrindinės priemonės. Turėdamas galvoje savo gyvenimo, savo žygių idealus, susijusius su Lietuvos valstietijos gerove, jos išvadavimą iš pavergimo ir skurdo, poetas visa tai įvaizdino metaforoje „deimanto grūdai“, kuri įgyja gaudinančios antitezės prasmę metaforoje „rasa tiktai“. Tokią pat prasmę turi abstrakti šiuo atveju „laimė“ šalia šakotos metaforos „usnių ir dagių pluoštai“, o taip pat paralelė „žodis širdingas“ ir „širdys atšalusios“, „ledas“.

Elegijos antitezės at austos amfibrachio ritmikoje, bangomis banguojančiomis, kaip patsai gyvenimas. Toji ritmika įspūdingai stabdoma netikėtomis cezūromis reikšmingesnėse vietose, įprasminantose susijaudinusio poeto graudžių minčių ir jausmų prasiiveržimo.

Antai pirmojoje strofoje cezūra atsiranda tuoj eilutės pradžioje; antroje eilutėje — po 3-jo skiemens, o kitose eilutėse — po 4-jo skiemens, būtent ten, kur arba prasideda priešpastatymas, arba po žodžių „norėjau aš“ daroma pauzė prieš to noro išdėstymą. Būdinga, kad pirmoji šios strofos eilutė įsilieja į 2-ją anžambemanu, kuris taip pat suaktyvina ritmiką.

Antroje strofoje, kur tėra vienas priešpastatymas, cezūros peršoka į eilutės vidurį: 1-je, 2-je, 3-je eilutėje cezūros eina po 6-ojo skiemens, o 4-je eilutėje, kur prasideda priešpastatymas, — po 7-ojo skiemens, prieš reikšmingąjį žodį „ledą“.

Tai pirmoji elegijos dalis, kupina nerimo ir skaudaus kartėlio. Ji plaukia, kaip matėme, neramia, banguojančia vaga. Antroji elegijos dalis pradėdama jungtuku „bet“ ir eina ramesne vaga su eilutės vidurio cezūra (po 5-jo ar 6-jo skiemens).

Ir sintaksiniai šios elegijos niuansai yra vingiuotesni. Visi sakiniai čia sudėtiniai ir darniai išsilieja į ištisą periodą, plaukiantį per visas tris strofas.

Būdinga, kad pirmosios trys antitezės, išreikštos jungtukais „o“ ir „bet“, įgyja paskutiniojoje strofoje netikėtą išvadą, pakeičiančią pesimistinę nuotaiką švystelėjusia viltimi — „o visgi!“ Taigi poetas tiki, kad jo

¹ P. Vaiėaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 122.

žygiai nenueis niekais, jaučia, kad gyvenimas yra perdaug sudėtingas, kad galima būtų jį iš karto pakeisti, jaučia, kad laikas galiausiai padarys savo.

Kūrinio potekstėje iškyla nauja antitezė: trumpas žmogaus gyvenimas ir laikotarpis, kuriame vyksta dideli įvykiai. Tai dar labiau įprasmina poeto elegiją, dar glaudžiau jį sieja su laikotarpiu, su gyvenimo dialektika.

Nors antroje XIX amžiaus pusėje lietuvių valstietija nebuvo dar organizuota ir veikė gaivališkai prieš carinę reakciją ir prieš kapitalistinę priespaudą, tačiau visuomenės gyvenimas vystėsi nesugriaunamais dialektikos dėsniais¹. Vaičaitis jautė tą gyvenimo dialektiką, kovą dėl laisvės ir pažangos. 1901 metais jis sukūrė elegiją „Gaila“, kurioje, keldamas pažangaus darbo pastangas, jis kartu apgailestauja jų žlugdymą. Visa eilė paralelių žymi tą poeto graudenumą, kaip, pavyzdžiui:

Gaila darbo ir troškimo,
Kurie sugriūva kaip matai,
Gaila to užsidegimo,
Kuris atšąla kaip ledai².

Dar labiau įprasmina paraleles tolydžio kartojamas žodis „gaila“, kuris nudažo elegiją liūdesio spalvomis. Nepaisant to liūdesio leitmotyvo, elegijoje jaučiamas gyvas darbo prasmingumo jūtimas. Poetas duoda visą pluoštą aforizmų, kurie keturpėdžiu chorėju, kaip lašas, krisdamas po lašo, veda į pagrindinę darbo visuomenei idėją, nes

Gaila žemės nelaimingos,
Kuriai sutingo vaiks tarnaut³.

Elegija „Gaila“ nėra originali: turiniu ir forma ji artima lenkų poeto Asnyko elegijai „Szkoda“, parašyta 1868 m.⁴ Tačiau Vaičaitis ją praturtina naujais aforizmais ir priartina prie savos liaudies.

Rūpindamasis savo tautiečių gerove, jų šviesia ateitimi, Vaičaitis užvis labiausiai buvo priartėjęs prie kaimo, prie jo darbo žmonių — valstiečių. Kaimui, kurį poetas buvo geriausiai pažinęs, jis paskyrė savo paskutinę elegiją, savo gulbės giesmę. Joje, kaip kraštovaizdis ežere, atsispindi tas kaimas, dėl kurio taip sielojosi poetas.

Toji elegija — tai „Gyvenimo mano saulutė jau leidžias“, kuri yra lyg priešmirtinis poeto testamentas, paliktas visai Lietuvos liaudžiai — tiek seniems, tiek jauniems.

Elegijos yra penki posmai. Pirmajame posme nuostabiai ramiai, tiesiog episkai, P. Vaičaitis išlieja savo sielą. Nepaprastai gražus nusileidžiančios saulės vaizdas su tolydžio ilgėjančiais šešėliais yra puikus simbolinis poeto mirties vaizdas. Tiek daug dirbęs ir kovojęs, poetas pavargo — jausmai prašosi poilsio. Su dideliu kartėliu, betgi labai ramiai jis antrajame posme sako:

Gal greitai ant amžino gyvasčio slenkščio
Lazdele keleivio turėsiu padėt...

ir čia pat prideda:

Bet geisčiau, kad dainas jaunystės įstengčiau
Paleisti pasaulėje pasižmonėt⁵.

Trečiajame posme pasakyta epitafinė poeto apostrofa, kuria jis kreipiasi į savo dainas. Čia ir vėl iškyla nepalaužiamas poeto dramatiškumas,

¹ Žr. I. Kostkevičiūtė, Kritinis realizmas lietuvių prozoje, Vilnius, 1956, p. 42.

² P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 130.

³ Ten pat.

⁴ A. Asnyk, Wybór poezji, Warszawa, 1956, p. 75.

⁵ P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 123.

jo gyvenimo paskirtis — gyventi ir kovoti dėl liaudies. Savo dainas jis vadina nupintomis iš vargo. Iš kaimo paimtos, jos poeto valia vėl turi grįžti į kaimą:

Paguoskite širdis, nelaimių sutrintas,
Nušluostykite ašaras, kelkit jausmus!¹

Ketvirtajame posme poetas lyg palūžta: jis baisėjasi, kad jo dainelės neįeis į liaudį ir pasiliks užmirštos. Tai būtų poetui visų skaudžiausia, nes tuomet visas išeitąs jo kančių ir kūrybinės veiklos kelias būtų nuėjęs niekais.

Kas tuomet? Tuomet ir jo dainelės mirtų lygiai taip, kaip ir jo kūrėjas. Ir susigraudinęs poetas sušunka:

O! tąsyk sugrįžkit, kur mano gul kietas
Rakstelis, kur gyvo netėmęs akis!²

Paskutiniajame, penktajame, elegijos posme poetas pasakoja, kaip jis su savo dainelėmis, tomis „sesutėmis laimingų pasaulės dienų“, ilsėsis

...ramybės vietelėj
Po vėtrų, nelaimių, po žemės kovų...³

Tas mintis poetas reiškia nesudėtingomis priemonėmis: elegijos kalba paprasta, liaudiška, įpinta į lygiai banguojantį amfibrachį. Ir vis dėlto ši elegija daro giliausio įspūdžio. Ta didelės poetinės jėgos paslaptis glūdi nepaprastame nuoširdume ir betarpiškume — tokia, koku kalbasi tik mirštantis žmogus su savo artimiausiais; ji glūdi iki aukščiausio laipsnio įtemptoje poeto jausmų pynėje, tačiau, kas ypačiai svarbu, toji įtempta jausmų pynė suvaldyta kažkokios ypatingos poeto vidinės jėgos: kiekviena žodyje čia jaučiamas didžiausias santūrumas.

Poeto pavartota apostrofa į dainas yra centrinė šios elegijos meistriskumo priemonė. Vaičaitis kreipiasi į savo dainas, bet kiekviena jautresnė širdis tuoj pajus, jog dainos čia yra galingas potekstės balsas, kuriuo poetas kalba į visus savo tautiečius „iš kaimo į kaimą“. Poetas kuria mirties patale, — tai yra jo gulgės giesmė, — ir ta aplinkybė giliai įprasmina kūrinį, gaudindama savo priešmirtinę ramybę ir rūpestingumą.

Toji elegija yra suvestinė Vaičaičio eleginės kūrybos dalis. Joje poetas degte dega savo troškimais, savo kūrybiniu patosu, savo idealais. Atsisotęs ant demokratinio pagrindo, poetas pasiliko jam ištikimas visą savo gyvenimą. Parodyti anuometinę Lietuvos gyvenimo tikrovę, demaskuoti liaudies išnaudotojus ir prispaudėjus, kelti jos nuotaiką, patraukti ją į švietimo ir kultūrinio kilimo kelią, paraginti tuos tautiečius, kurie nerangiai dirba, ir be gailėsčio pliekti tuos, kurie ne tik nepadaeda kelti liaudies į laisvę ir gerovę, bet, priešingai, — jiems trukdo ir stumia juos į ekonominę ir politinę prarają — štai tas veržlių siekimų kelias, kuriuo nuėjo poetas; štai tasai testamentas, kurį jis paliko savo palikuonims.

Kalbant apie Vaičaičio elegijų meistriskumą, negalima nepažymėti dar tos ypatingos reikšmės, kurios turi jose gamta. Būdinga, kad poetas pasirenka tuos gamtos vaizdus, kurie geriausiai pažįstami liaudžiai ir kurių nereta rasti jos kūryboje. Saulutė, saulės spinduliai, vėjas, vėtra, audra, debesys, jūra, vilnys, ledas, sniegas, rasa rytinė, akmuo, grūdai, rugiai, šiaudai, dirvonai, paukščiai, vanagas, bijūnas, lelija, ūkanotos dienos — štai tie gaivalai, kuriuose aidai poeto ritmas.

¹ P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956, p. 123.

² Ten pat.

³ Ten pat.

Vaičičio gamta gyvena kaip žmogus. Todėl prozopopėja įlieja į jo elegijas gyvybės ir susimbolina žmogaus gyvenimo reiškinius. Juk ir poeto paralelizmas glaudžiai siejasi su gamtos prozopopėja. „Geltonas lapas susitraukęs“, kuris „sveikinasi su šakom“, nėra tik gamtos įvaizdinimas: tai žmogaus likimo įkūnijimas trumpaamžiam lapo gyvenime: „Rugūžėliai“, kurie „smarkiai sukuriuoja“, nėra tik gyvas gamtos piešinys: tai tie patys žmonės, kurių daina susilieja į vieną su rugių sukuriavimu.

Elegijose Vaičaitis rado savo žanrą, savo kūrybinį patosą. Visai teisingai apie poeto elegijas sako P. Česnulevičiūtė: „Jo elegijos, kupinos graudžios rimties ir giliai humaniškų minčių, patraukia savo lyrizmu, vaizdų emociingumu ir neveltui yra laikomos geriausiais Vaičičio kūriniais“¹.

Reikia stebėtis tyru Vaičičio elegijų lyriškumu ir tuo giliu nuoširdumu, kuriuo jis iš karto pagauna skaitytojų širdis. Reikia stebėtis ta nepaprasta jaunuolio ramybe, kuria jis išlieja savo mintis ir jausmus kone priešmirtinėje agonijoje. Reikia stebėtis tuo formos paprastumu, glaustumu ir drauge grakštumu, kuriuo dvelkia jo elegijos. Ir reikia gerėtis, grožėtis tuo jauno poeto sielos taurumu, tuo jo patriotizmu — tokiu tyliu, o kartu tokiu patraukliu ir karštu, kuriuo poetas pastatė sau paminklą, tvirtesnį už akmenį.

Savo elegijomis Vaičaitis įrodė esąs tikras poetas, nepalenkiamas poetas demokratas, pamilęs savo krašto darbo žmones visa širdimi ir atidavęs jiems visas savo jėgas.

Kauno Politechnikos institutas
Rusų kalbos katedra

Įteikta
1962 m. gegužės mėn.

ЭЛЕГИИ ВАЙЧАЙТИСА

3. КУЗМИЦКИС

Резюме

Статья представляет собой часть работы о литовском писателе конца XIX века Пранасе Вайчайтите.

Автор статьи, связывая творчество П. Вайчайтиса с явлениями общественной жизни и личной жизнью самого поэта, анализирует элегии — самую значительную часть его творческого наследия.

В статье выявляется идейный смысл элегий, демократические настроения поэта, влияние русских поэтов (особенно Н. А. Некрасова), анализируется стиль, художественные особенности этого жанра в творчестве П. Вайчайтиса.

¹ Literatūra ir menas, 1956.III.3, Nr. 10 (488).